

Jacint Verdaguer, poeta nacional de Catalunya

Ramon Pinyol i Torrents*
Universitat de Vic

Rebut 25 juny 2008 · Acceptat 20 octubre 2008

RESUM

L'extensa i rica obra de Jacint Verdaguer l'ha convertit en l'escriptor més destacat del Romanticisme, fins de tot el segle XIX, a Catalunya, i, sens dubte, en un dels clàssics catalans de tots els temps. A la qualitat i a la perennitat de la producció verdagueriana, s'hi ha d'afegir la importància històrica que ha tingut. En efecte, Verdaguer va suposar la consolidació de la Renaixença en el camp de la llengua literària i va servir de base per a la literatura posterior. A més, el seu prestigi d'escriptor va comportar un cert reconeixement internacional de la literatura catalana renaixent. L'interès per Verdaguer, sovint acompanyat per la polèmica motivada per les circumstàncies biogràfiques, ha arribat ben viu fins avui. El fet cert és que aquest interès ha creat el verdaguerisme i l'ha convertit en objecte d'estudi privilegiat en el món de la filologia catalana dels darrers trenta anys, amb tesis, edicions crítiques i assaigs sobre ell, a més d'una revista acadèmica especialitzada (*Anuari Verdaguer*) i una societat científica (Societat Verdaguer) que se n'ocupen.

PARAULES CLAU: Jacint Verdaguer, Romanticisme, Renaixença, segle XIX, verdaguerisme, filologia catalana, literatura catalana, clàssics catalans.

UN ESCRIPTOR ROMÀNTIC ESDEVINGUT CLÀSSIC

Jacint Verdaguer (1845-1902) és sens dubte l'escriptor més representatiu de la literatura catalana contemporània. D'una banda, és la figura més destacada del Romanticisme català i la que va tenir més projecció internacional a la seva època. De l'altra, és un clàssic, no pas en el sentit oposat a romàntic, sinó en el de literat modèlic, imitat, admirat i estudiat com ben pocs altres a les lletres catalanes. I, en aquest sentit, la seva producció literària té per a la literatura catalana moderna una significació no més comparable a la de Ramon Llull en la medieval. Això explica que ja des de poc després de la seva mort s'hagin succeït diverses edicions d'obres completes, edicions crítiques i tesis doctorals, edicions d'obres pòstumes en graus d'elaboració diversa, a més de múltiples edicions i reedicions d'obres soltes i un cúmul d'antologies. Compta, també, amb una corporació científica (la Societat Verdaguer), una revista especialitzada (*l'Anuari Verdaguer*) i uns col·loquis periòdics (*Col·loquis sobre Verdaguer*) que en mantenen la permanent actualitat de clàssic català modern.

Així, doncs, com Llull ha generat el lul·lisme, Verdaguer té el verdaguerisme, que per un costat és format per l'ininterromput estudi de la seva vida i de la seva obra i, per l'altre, per la popularitat de la seva figura excepcional. Cap altre personatge de la Catalunya del seu temps no s'ha mantingut com Verdaguer, «mossèn Cinto»¹ en la denominació popular, en el cor d'una gran part de la població ni cap altre escriptor no ha aconseguit una difusió nacional i un ressò internacional tan amplis. En la Catalunya del segle XXI conserva inalterades les prerrogatives dels clàssics nacionals.

APROXIMACIÓ A LA BIOGRAFIA VERDAGUERIANA

La biografia de Verdaguer, dividida en dues parts per una profunda crisi personal i un gran escàndol social, traspua l'agònica —en el sentit etimològic del terme— història de Catalunya de la segona meitat del segle XIX, amb reflexos de la d'Espanya i d'Europa, mentre que la seva obra dóna forma a la no menys agònica recuperació literària de la llengua catalana del Romanticisme² al Modernisme.³ No és d'estranyar, doncs, que la personalitat de Verdaguer hagi atret més biògrafs que cap altre escriptor català, la qual cosa, però, ha perjudicat durant molt de temps l'estudi científic de la seva producció literària.

* Adreça de contacte: Ramon Pinyol i Torrents. Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris, Universitat de Vic. c/ Laura, 13. E-08500 Vic (Barcelona), Catalunya, EU. Tel. +34 938816024. E-mail: ramon.pinyol@uvic.cat

Orígens i formació: 1845-1870

Jacint Verdaguer Santaló nasqué a Folgueroles, poble proper a Vic, a uns vuitanta quilòmetres al nord de Barcelona, l'any 1845, fill d'una família modesta, nombrosa, devota i instruïda. El poble de Folgueroles no passava gaire del mig miler d'habitants, dedicats bàsicament a l'agricultura, i ja acusava la proximitat de les indústries tèxtils del riu Ter, que generaven el primer obrerisme industrial. Folgueroles sentia sobretot l'atracció de la ciutat de Vic, seu episcopal des de l'antiguitat, capital de l'antic comtat d'Osona, centre d'una rica comarca de la Catalunya interior entre el Pirineu i el Montseny, que comptava amb poc més de deu mil habitants. Avui, el poble de Folgueroles, que ha fet de Verdaguer una marca de turisme cultural, té un miler i mig d'habitants, i la ciutat de Vic, reanimada per alguns milers d'estudiants de la seva universitat, ha quadruplicat la població. L'any del naixement del poeta, 1845, Isabel II regnava en una Espanya encara imperi colonial, mentre que Catalunya, a desgrat de les guerres civils carlines⁴ i dels enfrontaments entre conservadors i progressistes, s'anava afermant com a país industrial, recobrava la identitat nacional i buscava un lloc a l'Espanya moderna.

Els pares de Verdaguer van orientar-lo cap als estudis eclesiàstics del seminari de Vic. Fou un nen adorat per una mare que el veia marcat per un destí singular; fou un adolescent robust i vital, atret alhora per l'aventura, l'amor i els valors culturals. Va viure a la casa familiar fins a disset anys i dels deu ençà assistia cada dia a les aules del seminari de Vic.

La influència religiosa de la mare, el contacte constant amb la natura i la inclinació cap a les formes de cultura popular varen despertar la seva vocació d'escriptor. A quinze anys va compondre els primers versos. Els estudis de retòrica i poètica del seminari no trigaren a familiaritzar-lo amb la literatura culta i a divuit anys empenia les primeres obres ambiciosos, una de les quals, *Dos màrtirs de ma pàtria o sigui Lluçia i Marcià*, poema en dos cants, es publicà a Vic l'any 1865. D'altres restaren inacabades, com és el cas de *Colom*, un interessant poema en vers i en prosa sobre el descobriment d'Amèrica, d'un episodi del qual va néixer *L'Atlàntida*. A vint anys, el 1865, va aconseguir el que seria el gran triomf de la seva vida: els premis als Jocs Florals de Barcelona.⁵ També l'any següent. Els premis l'introduïren en els cercles literaris de la capital de Catalunya, li afermaren la vocació literària, féu amistat amb les figures més rellevants del moviment catalanista de la Renaixença⁶ i també amb joves clergues que més tard ocuparien llocs destacats en la vida eclesiàstica catalana.

L'any 1867 fundà amb companys d'estudis un grup literari anomenat Esbart. Es reunien, a semblança dels felibres provençals, en plena natura, a l'ombra del desmai d'una font propera a la masia on residia el poeta. Frederic Mistral reconegué el seu talent quan l'autor de *Mirèio* visità Barcelona l'any 1868, i els dos homes mantingueren una llarga relació. L'any 1885 Verdaguer li traduí el poema *Nerto*. A desgrat dels seus estudis poc

brillants, el jove poeta era el centre del grup d'estudiants de l'Esbart de Vic, que no trigaria a fondre's amb els grups catòlics i catalanistes de Barcelona i a convertir-se en un dels motors ideològics de l'època de la Restauració de la monarquia borbònica. El seu amic íntim Jaume Collell (1846-1932), orador i periodista de gran influència en l'Església i en el primer catalanisme polític conservador, oposat al liberal de Valentí Almirall (1841-1904), li proporcionà estímuls i orientacions decisives.

Verdaguer acabà els estudis eclesiàstics l'any 1870 i fou ordenat sacerdot. El seminari de Vic era un centre prestigiós que, en termes generals i comparatius amb altres establiments docents, donava una formació acadèmica sòlida, encara que Verdaguer no se n'aprofités gaire, perquè preferia la poesia i les lletres a la filosofia i la teologia escolàstiques. Quan cantà missa a l'ermita de Sant Jordi de Puigseslloses, al cor de la Plana de Vic, a tocar del seu poble de Folgueroles, en un turó que fins avui conserva un dolmen prehistòric, el sacerdot i poeta omplí de simbolismes aquelles circumstàncies. Sempre més recordaria que celebrà la primera missa «entre un dolmen i un altar» i que la seva vida no era sinó l'intent de fer compatibles «el calze i l'arpa», la religió i el paganisme, el sacerdoci i la poesia.

Així, doncs, els quinze anys d'estudis a Vic proporcionaren a Verdaguer una rica formació humana, literària i religiosa. El seu caràcter agrest i impulsiu se suavitzà; el seu aspecte de pagès i de rústic deixà pas a delicades formes de jove clergue culte i sensible. Aconseguí d'equipar-se d'un bagatge humanístic més que notable, obtingut no només a les aules, sinó en els grups cultes i les biblioteques de Vic, en particular l'episcopal. Allà pogué estudiar les antiguitats clàssiques grecollatines, els grans autors de les literatures europees modernes i en especial els castellans del Segle d'Or. A la vegada, estava en contacte amb els seus mestres de Barcelona, sobretot el bibliotecari i erudit Marià Aguiló (1825-1897) i el catedràtic i crític Manuel Milà (1818-1894), que l'orientaven en les lectures d'autors romàntics contemporanis i li encomanaven treballs de camp sobre el cançoner tradicional. En resum, la formació literària de Verdaguer és fruit de la confluència de dos corrents: el de la tradició clàssica antiga i el de la modernitat romàntica i el classicisme, coexistents al segle XIX.

Pel que fa a la formació religiosa, Verdaguer, com la majoria de catalans del seu temps, rebé igualment una doble influència, l'una sàvia i l'altra popular, representades respectivament per dos eclesiàstics vigatans eminents: el filòsof Jaume Balmes (1810-1848) i el predicador sant Antoni Maria Claret (1807-1870). Tots dos foren escriptors prolífics i influents polemistes. El primer enfront dels atacs a l'Església procedents del pensament i de la ciència moderns, i el segon, que arribà a ser confessor d'Isabel II i arquebisbe de Cuba, enfront de les idees laïcistes i antireligioses que guanyaven terreny en la societat del segle XIX.

Parèntesi decisiu: 1871-1876

Contra les seves expectatives i aspiracions, i a diferència dels seus amics clergues, el bisbe de Vic destinà Verdaguer a exercir el ministeri parroquial com a vicari de Vinyoles d'Orís, un caseriu més que un poble, no lluny de Vic. Hi passà prop de tres anys, de 1871 a 1874, en plena guerra carlina,⁷ sincerament dedicat a les tasques sacerdotals, sobretot quan quedà tot sol a la parròquia, abandonada pel rector, que s'allistà a l'exèrcit carlí. Verdaguer, endut pel fervor místic, s'imposà una rigorosa regla de vida, inspirada en sant Joan de la Creu i sant Ignasi de Loiola. En el seu pla de treball, assignava un horari de dedicació específica a la poesia. A la popular, per a renovar les cançons devotes del poble; a la mística, per donar expansió a la seva vivència religiosa, i a l'èpica, per refer el poema sobre l'Atlàntida en què treballava feia anys i que el 1868 havia vist rebutjat als Jocs Florals. L'austeritat, les privacions ascètiques, la tensió i les commocions d'aquells anys de conflicte entre carlins i liberals i la primera República (1873) es troben a l'origen d'una malaltia, potser tuberculosi, que contragué a Vinyoles d'Orís i que li causava agudes cefalàlgies, sotmeses pels metges a tractaments dispers.

L'any 1874, Verdaguer es traslladà a Barcelona, on visqué gairebé un any, pobre i malalt, acollit per amics i benefactors vinculats a la Plana de Vic, però decidit a no tornar a la parròquia. Un sacerdot amic li va aconseguir una plaça de capellà de vapor a la Companyia Transatlàntica que feia la ruta regular des d'Espanya fins a les Antilles. A Verdaguer, que embarcà a finals de 1874 i durant dos anys féu nou travessies de l'Atlàntic, la navegació li comportà un canvi de rumb en tots els sentits. Els aires marins li permeteren de recobrar la salut; els paisatges oceànics, la vida marinera, el lleure i els nous coneixements sobre els continents i els oceans l'ajudaren a acabar el seu gran poema de joventut, *L'Atlàntida*; la plaça de capellà de vapor, en fi, li obrí el camí per a convertir-se al cap de poc temps en empleat i protegit del propietari de la Transatlàntica, el magnat Antonio López López, primer marquès de Comillas (1817-1883), i del seu successor Claudio López Bru (1853-1925), amb la qual cosa es pogué establir a Barcelona i resoldre molt favorablement la seva situació professional d'eclesiàstic i escriptor.

A Barcelona, sota la protecció del marquès de Comillas: 1877-1893

A finals de 1876, Verdaguer, després de «vèncer» *L'Atlàntida*, abandonava el mar i ingressava de capellà domèstic al servei del primer marquès de Comillas, Antonio López López, de la seva casa i de les seves empreses.

Així fou com arribà per a Verdaguer l'estabilitat daurada sota el mecenatge del poderós navilier, la fortuna més gran de l'Espanya de l'època; una fortuna començada a Amèrica i amassada amb els moviments financers de la industrialització de la península Ibèrica, en especial de Catalunya. Aquí Antonio López emparentà la família amb la del comte Eusebi Güell i Bacigalupi (1846-1918), mece-

nes i comitent de l'arquitecte Antoni Gaudí (1852-1926). Els dos genis de les finances i de la indústria de la Catalunya moderna i l'Espanya postrevolucionària de la Restauració borbònica⁸ formaren amb els dos genis de la poesia catalana «renaixent» i de l'arquitectura modernista una potent «lliga de la Sagrada Família».⁹ Verdaguer no era només el poeta famós i estimat dels catalans de tots els territoris de la llengua, el cantor del tema hispànic per excel·lència, el descobriment del Nou Món, sinó el capellà d'origen humil que encarnava l'harmonia social predicada per l'Església, el personatge idoni per a rebre el mecenatge i alhora per fer-ne l'instrument de la propaganda catòlica. Esdevingué, doncs, capellà àulic, servent domèstic, confident familiar, administrador de la beneficència del marquès. Tenia també el càrrec d'inspector religiós de la Companyia Transatlàntica. Com ha remarcat Ricard Torrents, un dels crítics més destacats de la vida i l'obra de l'escriptor, «Verdaguer era, així, el primer escriptor català que es podia professionalitzar, entenenent per professionalització la condició de qui treballa habitualment com a escriptor sense haver d'esperar les hores lliures d'una altra ocupació o haver d'escriure també en castellà» (Torrents, 2002, p. 65).

Verdaguer fou empleat del marquès de Comillas de 1877 a 1893. Durant aquells anys es trobà elevat a la màxima categoria social a què podia aspirar. Tenia despatx al palau Moja, a la Rambla de Barcelona, on celebrava diàriament la missa en sufragi de l'ànima del fill del marquès. Acompanyava els López i els Güell en viatges i estades de vacances fora de Barcelona. Assistia a les freqüents visites d'alts eclesiàstics i de prominents figures de la política, l'empresa i les arts. Els López, elevats al rang de grans d'Espanya, com ho serien els Güell, eren patrocinadors i amics del rei Alfons XII i de la família reial, la qual els visitava al palau de Sobrellano, de Comillas (Cantàbria). En representació del marquès i la marquesa, María Gayón, repartia entre els pobres de la Barcelona de «la febre d'or» sumes considerables de diners. Tenia influència a l'hora de designar persones per a entrar a treballar a les empreses del marquès. Viatjà per tota la Península, França i Itàlia, amb estades a balnearis de moda i a les diverses residències que els marquesos tenien a Santander, Extremadura i Madrid. Féu un creuer pel nord d'Àfrica i acompanyà Eusebi Güell en un viatge al centre i al nord d'Europa fins a Sant Petersburg. Pelegrinà a Terra Santa, Palestina, Síria i Egipte. Passava temporades a les mansions que els López i els Güell tenien a prop de Barcelona, a Caldes d'Estrac, les Corts de Sarrià i la Mogoda. Durant cinc estius emprengué difícils excursions i sojorns dilatats al Pirineu, que recorregué de l'Aneto al cap de Creus. La seva posició econòmica, en fi, li permetia de subvenir als familiars de Folgueroles i de trobar col·locació per a amics eclesiàstics, escriptors i artistes.

Aquell període de prosperitat fou el de màxima fecunditat de l'escriptor. Publicà diversos llibres en vers i en prosa, participà en multitud de certàmens, rebé premis i distincions i representà els escriptors catalans en comis-

sions i en tota mena d'actes socials i patriòtics, sense entrar, però, mai en política. L'any 1886, com a culminació del triomf literari i social, Verdaguer fou coronat solemnement Poeta de Catalunya a Ripoll. El simbolisme del lloc, on se celebrava l'inici de la restauració d'aquell monument de l'art romànic, monestir panteó de la família comtal catalana, era reforçat pel poema *Canigó*, acabat de publicar, i pel gran bisbe de Vic Josep Morgades (1826–1901), que el coronava.

El poeta, un cop consumada la ruptura amb aquell món, sintetitzà el període gloriós dient que havia passat els millors anys de la seva vida tancat en una «gàbia d'or». En realitat, fou una gàbia d'or potser no buscada, però certament consentida amb complaença i sense remordiments durant molts anys. Atès que s'havia proposat el programa d'harmonitzar el calze i l'arpa, atès que s'enorgullia d'haver cantat missa entre un dolmen pagà i una capella cristiana i, en fi, atès que anhelava la glòria literària amb tant d'afany o més que la perfecció religiosa, aprofità al màxim els anys de benestar per a escriure una vasta obra en prosa i en vers i prendre part en múltiples empreses religioses, patriòtiques i literàries. L'Església tenia necessitat de prestigi: Verdaguer es prestà a posar el seu al servei de la propaganda catòlica i a reclutar el d'altres del camp de les lletres i les arts. L'Església i la nova burgesia industrial s'aliaven per a combatre la descristianització de les masses rurals i dels obrers industrials urbans: el poeta secundava campanyes propagandístiques aportant-hi el seu nom com a autor de textos que, si no tenen gaire a veure amb la poesia, arriben tanmateix als sentiments religiosos populars. El catalanisme d'inspiració catòlica i conservadora, nascut del moviment de la Renaixença, pretenia hegemonitzar les aspiracions polítiques dels catalans: Verdaguer era el millor poeta en llengua catalana, capaç de construir una poètica i una mitologia patriòtiques que han servit de referència a diverses generacions de catalans.

De fet, aquest període de disset anys de Verdaguer a Barcelona, empleat del marquès de Comillas, es divideix en dos subperíodes. El primer es prolongà durant uns deu anys, entre els dos grans triomfs literaris del poeta, les epopeies *L'Atlàntida* (1877) i *Canigó* (1886), i es caracteritza per un gran activisme literari, patriòtic, social, en un context de «restauració» de Catalunya. De fet, és el més productiu de la seva carrera: *Idil·lis i cants místics* (1879), *Llegenda de Montserrat* (1880), *Cançons de Montserrat* (1880), *Caritat* (1885), *Canigó* (1886), *Lo somni de Sant Joan*. *Llegenda del Sagrat Cor de Jesús* (1887), *Excursions i viatges* (1887), *Pàtria* (1888), *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889), etc. El segon subperíode comença després de la coronació de Ripoll el 1886, es tanca amb l'expulsió del servei del marquès el 1893 i es caracteritza per una forta crisi interior de desacord amb ell mateix, un lliurament progressiu a la perfecció espiritual, a les devocions, a les pràctiques de caritat, i la consegüent disminució de la producció literària, fins a l'esclat del conflicte amb els seus protectors/empleadors.

El conflicte: 1893-1897

Es fa difícil de sintetitzar una qüestió tan complexa, tan discutida i tan inundada de bibliografia com és la del conflicte que començà enfrontant Verdaguer amb el marquès de Comillas, continuà oposant-lo als seus superiors religiosos i acabà contrapasant-lo a la majoria de familiars, amics i col·laboradors. De «tragèdia» parlà el caputxí Miquel d'Esplugues (1870-1934) al penetrant estudi *La tragèdia de mossèn Verdaguer* de 1930. De «drama» parlà l'historiador andalús Jesús Pabón (1902-1975) a la documentada investigació *El drama de mosén Jacinto* de 1954. D'altres prefereixen parlar del «cas Verdaguer». Aquí hem preferit qualificar de «conflicte» la nova situació del poeta que, després d'una gestació iniciada a partir del viatge a Terra Santa de 1886, esclatà amb la seva expulsió tant del palau del marquès com de Barcelona l'any 1893 i continuà amb la seva reclusió de dos anys a la Gleva, la seva desobediència i la seva fugida, la suspensió a *divinis* o privació de les facultats sacerdotals, la rebel·lió desafiant durant dos anys i la rehabilitació final el 1898.

El conflicte fou en realitat dramàtic, fins i tot tràgic, no només per a Verdaguer, el protagonista principal, sinó també per als antagonistes, en primerísim lloc el marquès de Comillas, un dels homes més destacats de l'Espanya de l'època, i el bisbe de Vic Josep Morgades, figura eminent de l'Església catalana del segle XIX. Fou igualment dramàtic per a un gran nombre de comparses, pròxims o llunyans, diversament implicats en l'afer, com també per al públic informat en major o menor grau de dins i de fora de Catalunya que llegia, perplex i desconcertat, els articles del poeta *En defensa pròpia*, difosos a la premsa anticlerical i anticatalanista de Barcelona. Conflicte dramàtic, en fi, per a la mateixa nació catalana, que ha viscut en Verdaguer un dels moments més representatius de les contradiccions de la seva història contemporània.

Tot i les dificultats, però, d'abordar una qüestió tan intricada i prolíxa, sense tancar, sinó oberta a noves investigacions i interpretacions, proposem aquí un resum dels fets i del seu abast, ajustant-lo a les posicions dels estudiosos més ponderats.

El viatge o pelegrinatge a Terra Santa l'any 1886 constituí el desencadenant de la crisi interior del poeta. De tornada dels llocs sants del cristianisme, escrivia al seu amic Collell, que li feia el pròleg de l'edició francesa de *L'Atlàntida*: «...he vist d'un a un mos quaranta anys, i de tots estic avergonyit. Podries resumir ma vida malaguanyada amb aquesta paraula, tergiversant la de l'Evangeli: *Male omnia fecit* [ho ha fet tot malament].» D'acord amb aquesta actitud de reprovar el seu passat a causa d'haver perseguit la glòria literària i haver viscut, si no en la riquesa, en la seva ombra, el poeta donà un gir a la seva vida que el va portar a mig abandonar l'activitat literària i a dedicar-se a la recerca d'un camí de santificació intensificant l'oració, el dejuni, la confessió i l'almoina. Aspirà a la santedat prenent com a models les figures de la tradició del santoral cristià que ja a la joventut l'havien seduït, sant Francesc

d'Assís en particular. Descuidà les obligacions socials pròpies de capellà domèstic i en la seva funció de repartir les almoines del marquès, quan aquestes no arribaven per satisfer les múltiples necessitats que veia, les completava de la seva butxaca, i en més d'una ocasió va ser víctima de desaprensus.

Entrà en relació més i més intensa amb un grup de fidels il·luminats i visionaris, que es reunien privadament en una «Casa d'Oració», en un pis de Barcelona. Pretenien rebre revelacions sobrenaturals i estaven dirigits per clergues que practicaven els exorcismes sense tenir-ne l'autorització prescrita del bisbe. L'impacte d'aquelles experiències esotèriques en contrast amb les de la immersió diària en una Barcelona dual, partida entre la riquesa del palau dels Comillas i la misèria dels marginats, produí en Verdaguer una «il·luminació» que el transformà en un home nou. El poeta trobà per a les seves noves orientacions el suport de Deseada Martínez, una vídua devota que exercia una gran influència sobre ell. Verdaguer havia assistit el marit en el llit de mort i li havia fet promesa formal de no abandonar els tres fills orfes que deixava. Un noi i dues noies, una de les quals, Empar Duran, tenia visions sobrenaturals.

Els exorcismes com a pregàries eren recomanats pel mateix papa de Roma i tot clergue rebia l'ordre —o sigui el poder— d'exorcitzar, però l'aplicació sobre presumptes posseïts pel dimoni, a semblança del que feia Jesús segons els Evangelis, era reservada per la jerarquia a capellans experts i degudament autoritzats. No és provat que Verdaguer transgredís la prohibició de l'exorcisme, sinó que es limitava a resar-lo. El poeta adquirí una finca al paratge dels Penitents, a Barcelona, elevada a lloc sagrat fundacional per a la pràctica religiosa d'aquell grup d'il·luminats, sense comptar amb els recursos financers suficients, confiant en l'ajut del marquès, i en aquella compra imprudent s'originà l'assetjament econòmic que el reduiria a la misèria.

El marquès i el seu entorn no podien consentir que el seu capellà domèstic, al capdavant un empleat, derivés cap a aquelles formes de pietat i freqüentés aquells grups de devots que eren objecte d'enraonies i de denúncies al tribunal eclesiàstic i que Verdaguer introduïa a l'oratori del palau on celebrava la missa diària; visites que creaven situacions cada vegada més incòmodes, fins al punt que la marquesa mare abandonà la residència de Barcelona i es traslladà a la de Madrid. El marquès, orientat pels seus consellers jesuïtes, decidí de posar fi a la situació destituint el capellà empleat dels seus càrrecs, però servint-se dels seus superiors eclesiàstics, els prelatos de Vic i de Barcelona. D'una banda, Verdaguer pertanyia al bisbat de Vic i el bisbe Morgades li podia retirar la llicència d'exercir en una altra diòcesi i reclamar-lo a la d'origen. D'altra banda, el bisbe de Barcelona, a la jurisdicció del qual Verdaguer estava adscrit en virtut del seu càrrec de capellà del marquès, li podia retirar l'adscripció i obligar-lo a tornar a Vic. És així el que varen decidir els tres homes de govern.

Independentment, però, de si la mesura era justa o injusta, prudent o imprudent, inspirada o no pels jesuïtes i altres suposats enemics de Verdaguer, sembla provat que varen cometre si més no el greu error de desconèixer la personalitat del poeta. El fet és que el varen enganyar amagant-li les veritables raons del seu allunyament de Barcelona, dient-li que era temporal i que per raons de salut li convenia tornar a Vic. Obedient, Verdaguer va triar com a residència el santuari de la Gleva, a vuit quilòmetres de Vic i a tres de Manlleu, on podia agafar el tren. Allà va reprendre amb més intensitat l'activitat literària, però continuà relacionant-se amb els il·luminats de Barcelona. A mesura que passaven els mesos va anar descobrint la realitat. El marquès no sols no li pagava els deutes com li havia promès, sinó que no el readmetia al seu servei. El bisbe de Vic no sols no li concedia llicència per canviar de bisbat, sinó que el recloïa a la Gleva, el feia vigilar perquè no se n'escapés i li oferia d'ingressar a perpetuïtat a la Casa Asil de Capellans de Vic.

Va prendre consciència que l'estada al santuari era una forma de reclusió i se'n fugà el maig de 1895 desobeint obertament les ordres del superior. A Barcelona, s'instal·là a casa de la seva admiradora, Deseada Martínez, la qual, de protegida, es convertí en protectora del capellà fugitiu, alhora que en font d'acusacions de deshonestedat, si no de concubinat, que començaren a circular en ambients clericals. Llavors el bisbe el comminà a tornar a Vic, adduint l'obediència canònica deguda, i no dubtà, emparant-se en les normes derivades del Concordat amb la Santa Seu, a ordenar que la policia el detingués. Sense aconseguir-ho, a la fi el va fer sentenciar pel tribunal eclesiàstic de Vic, que va condemnar *in absentia* el capellà rebel a la pena màxima del codi penal canònic, la suspensió *a divinis*, o retirada de les llicències sacerdotals, que comportava la privació dels emoluments de subsistència dels clergues.

La reacció de Verdaguer fou de capellà ofès i humiliat alhora que d'escriptor acorralat que es defensa amb l'escriptura. Així, va respondre publicant a la premsa —ho va haver de fer en la d'esquerres i anticatalanista— dues sèries d'articles, *Un sacerdot calumniat* (1895) i *Un sacerdot perseguit* (1897), aplegades després amb el títol *En defensa pròpia*, en què conta la seva versió dels fets, denuncia la persecució de què era objecte i dona el nom d'aquells a qui en considerava culpables. L'escàndol que es va desfermar va ser molt considerable i va obtenir un gran ressò nacional i internacional, comparable en certs aspectes amb el de *l'affaire Dreyfus* a la França d'aquells anys. L'opinió pública es va dividir en dos bàndols: els partidaris del poeta i els seus detractors. Va ser tractat públicament de boig —es va publicar un dictamen mèdic en aquest sentit— i la seva integritat moral, a causa de la seva convivència amb la família Duran-Martínez, va ser posada en qüestió. La majoria dels seus amics sacerdots i bona part del catalanisme literari el van abandonar. Verdaguer va quedar reduït a la misèria econòmica i va ser marginat de la vida literària, social i eclesiàstica. El conflicte amb el bisbe, tot i les nombroses gestions fetes des de molts sec-

tors (el Vaticà inclòs), no es va resoldre fàcilment. Verdager, home d'una fe robusta, convençut que de res no era culpable i que era perseguit injustament, no volia sotmetre's al bisbe. Finalment, el conflicte es va resoldre a Madrid, gràcies sobretot a la intervenció dels pares agustins d'El Escorial, que van aconseguir, a finals de 1897, una reconciliació pactada sense vencedors ni vençuts: Verdager signava un document, que es va publicar, en què reconeixia l'autoritat del prelat i es disculpava del mal que hagués pogut fer a l'Església; el bisbe, al seu torn, li retornava el permís per dir missa i acceptava que el poeta passés a dependre de la jurisdicció del bisbe de Barcelona (per al conjunt del conflicte, cf. Torrents, 2002, p. 87-121).

Última etapa: 1897-1902

Després de la rehabilitació el gener de 1897, Verdager reprené les activitats sacerdotals i també la participació en iniciatives literàries, certàmens i homenatges. L'enfrontament amb els poderosos de l'Església i de la plutocràcia augmentà la seva fama entre les classes populars. Els escriptors modernistes, que a les acaballes del segle romàntic prenien el relleu als vells representants de la Renaixença, veieren en el Verdager dels darrers anys l'artista incomprès i maltractat per la societat burgesa. El pintor i escriptor Santiago Rusiñol (1861-1931) s'inspirà en la figura de Verdager per a escriure el drama *El místic* (1904) i sembla que també el va tenir present Benito Pérez Galdós (1843-1920) en dibuixar el protagonista de *Nazarín*.

Però, passada la carena dels cinquanta anys, Verdager havia envellit precipitadament sota la prova i la penúria. Havia de malviure de la feina de capellà funcionari d'enterraments a la seva parròquia. Va emprendre noves publicacions, fundà i dirigí revistes, intentant de professionalitzar-se com a escriptor.

Verdager morí el 10 de juny de 1902, acabat de començar el segle xx, i el destí li reservava una última contradicció. Les lluites partidistes per a apoderar-se del seu nom, de la seva representativitat i del seu llegat material i espiritual varen rebrotar al voltant del seu llit de moribund i li amargaren els darrers dies de vida. Això no obstant, la mort del poeta va fer que els uns i els altres depossessin les armes, si més no temporalment, i s'unissin en un homenatge unànim al personatge. Una multitud mai no igualada en els annals de Barcelona i formada per gent de tota classe i condició va desbordar la comitiva oficial i acompanyà les despulles mortals del poeta immortal al cementiri de Montjuïc de Barcelona.

APROXIMACIÓ A L'OBRA VERDAGUERIANA

La producció literària de Verdager, escrita al llarg d'uns quaranta anys i adscrita als principis literaris romàntics, es va centrar sobretot en la poesia, amb una trentena llarga de títols —entre els publicats en vida i els pòstums—. Va escriure també algunes obres en prosa, d'una alta qualitat literària, i va fer, en prosa i en vers, algunes traduccions

i versions d'altres llengües. Després de la seva mort, s'han anat publicant obres inèdites i, entre els milers de manuscrits que ens va deixar, encara hi ha poesies i proses diverses, més o menys acabades, que no han passat a la lletra impresa. A tot això, s'hi ha d'afegir un extens i interessant epistolari, en bona part ja editat, que ultrapassa les mil cinc-cents cartes i que, comptant les inèdites, arriba més enllà de les dues mil (Casacuberta i Torrent, 1959-1993).

Fins a la guerra de 1936-1939, diferents editors barcelonins varen emprendre l'edició de les obres completes de Verdager. La primera, l'aplegada en set volums entre 1905 i 1908 per Toledano, López i Cia. i continuada a partir del tercer volum per Josep Agustí amb el títol d'*Obres complertes*. Després, la de Francesc Matheu de 1913 a 1925 en trenta volumets, sense que hi figuri la data impresa. I la duta a terme, en deu volums (la guerra n'impedí la continuació), per la Llibreria Catalunya entre 1928 i 1936, que fou la primera amb l'ortografia normalitzada i presentada com a «edició definitiva».

Aparegué l'any 1943 a Barcelona l'edició en un sol volum de l'editorial Selecta, a la col·lecció «Biblioteca Perenne». Aquesta edició, que tingué successives reimpressions i edicions augmentades fins a la de 1974 i comptà amb un «Pròleg» de Marià Manent, un «Epíleg» de Joan Bonet i Baltà, una «Bibliografia general» de Lluís Guarner i un «Índex alfabètic de primers versos», constituí durant cinquanta anys l'única edició assequible. L'any 1995, per iniciativa de l'editorial de la Universitat de Vic (Eumo) i de la Societat Verdager, aparegué el primer volum dels quaranta-dos previstos de l'Obra Completa de Verdager coneguda amb les sigles OCEV (Obra Completa Eumo Societat Verdager). Fins a l'actualitat (2006), han aparegut els títols següents: *Dos màrtirs de ma pàtria o siga Lluçà i Marcjà, Montserrat: Llegenda de Montserrat, Sant Francesc, Pàtria, Montserrat: Odes i cançons, L'Atlàntida i Barcelona. Textos per a un llibre*.¹⁰ Es tracta d'una iniciativa tant ambiciosa com lenta a causa de les disponibilitats de la recerca necessària per a cadascun dels volums, a la base dels quals sol haver-hi una tesi de doctorat. L'última iniciativa d'obres completes és la d'Enciclopèdia Catalana/Edicions Proa, 2002-2006, que consta de quatre volums sota l'epígraf general «Totes les Obres» i els títols singulars: *I Prosa, II Poemes llargs, Teatre, III Poesia 1 i IV Poesia 2*. L'edició és a cura de Joaquim Molas, catedràtic de la Universitat de Barcelona, i d'Isidor Cònsul, crític literari i estudiós de Verdager, i compta amb la col·laboració de diversos especialistes que són alhora els responsables dels volums de l'OCEV. A més d'haver-hi introduccions i pròlegs a cadascun dels títols, augmenta notablement el contingut de les edicions d'obra completa anteriors, per la raó que recull la part d'obra que només es coneixia en edicions especialitzades, com són els escrits juvenils, l'epistolari i els llibres inacabats, o publicada en papers dispersos i mai no aplegada i per tant d'accés difícil; es tanca amb un complet índex de títols de tots els poemes i un altre de primers versos.

Un intent, no explícit, de dur a terme també una àmplia «edició selecta» o de les grans obres de la producció verdagueriana és la feta des de 1995, dins diverses editorials, pel professor Narcís Garolera (Universitat Pompeu Fabra, de Barcelona), que ha arribat a la desena de títols.¹¹ Basades en les darreres edicions en vida de Verdaguer i compulsades amb els manuscrits, contenen pròlegs breus i rarament notes o variants textuais; se n'ha regularitzat l'ortografia i la puntuació d'acord amb els usos actuals.

Tot i la dificultat de classificar una obra tan complexa i extensa com la de Verdaguer, donem a continuació la proposta feta pel professor Ricard Torrents, que resulta força clara i completa:

a) Obra en vers:

— Grans poemes: *Colom* (inacabat, 1864?, editat pòstumament el 1907). *L'Atlàntida enfonsada i l'Espanya naixent de ses ruïnes* (1868, publicat el 1946). *L'Atlàntida. Poema* (1878). *Canigó. Llegenda pirinaica del temps de la Reconquesta* (1886).

— Odes: *Qui com Déu!* (1869). *A Barcelona* (1883).

— Poema bucòlic: *Amors d'en Jordi i na Guideta* (1864, publicat el 1924 com a «poemet juvenívol»).

— Poesia amatòria i jocosa: *Jovenívols* (1865, publicat el 1925 com a *Primeres poesies d'un Fadri de Muntanya*).

— Poemes hagiogràfics: *Dos màrtirs de ma pàtria o siga Lluçà i Marcià. Poema en dos cants* (1865). *Llegenda de Montserrat* (1880), *Lo somni de Sant Joan* (1882 i 1887). *Sant Francesc. Poema* (1895). *Romanceret de Santa Clara* (1895). La trilogia *Jesús Infant* (1896), constituïda per tres llibres anteriors: *Natzaret* (1889), *Betlem* (1890) i *La fugida a Egipte* (1893). *Santa Eulària. Poemet* (1899).

— Poesia mística: *Idil·lis i cants místics* (1879). *Roser de tot l'any* (1894). *Flors del Calvari* (1896). *Flors de Maria* (1902). *Al cel* (1903). *Eucarístiques* (1904). *Perles del «Llibre d'Amic e d'Amat» d'en Ramon Llull* (1907). *Brins d'espígol* (1981). *Jesús Amor* (2006). *Espines i flors* (2006).

— Poesia devota: *Passió de Nostre Senyor Jesucrist* (1873). *Cançons de Montserrat* (1880). *Caritat* (1885). *Col·lecció de càntics religiosos per al poble* (1889). *Veus del Bon Pastor* (1894). *Los pobres* (1908). *Sants* (1908). *Cor de Jesús* (2006).

— Poesia patriòtica i civil: *Pàtria* (1888). *Aires del Montseny* (1901). *Barcelona. Textos per a un llibre* (2006).

— Poema autobiogràfic: *La Pomerola* (1896, publicat per primera vegada el 1995).

— Poema escènic: *L'Adoració dels pastors*. Música d'Enric Morera (1901).

b) Obra en prosa:

— Viatges: *Excursions i viatges* (1887). *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889).

— Escrits polèmics: *En defensa pròpia* (I): *Un sacerdot perseguit* (1895). *En defensa pròpia* (II): *Un sacerdot calumniat* (1897).

— Narrativa: *Proses autobiogràfiques juvenils* (186?, any de publicació 1958). *Rondalles* (1905).

— Folklore: *Folklore* (1907).

— Vària: *Discursos* (1905). *Discursos, articles i pròlegs* (1920).

c) Traduccions i versions:

— En vers: *Càntic dels Càntics. Precedit d'Els jardins de Salomó* (1907).

— En prosa: *Nerto. Poema escrit es versos provençals per Frederic Mistral* (1885). *Les quatre Passions dels quatre Evangelis* (any de publicació, 1945).

CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE L'OBRA VERDAGUERIANA

La poesia èpica

El segle XIX és la centúria en què es consolida la novel·la com el primer dels gèneres literaris, un gènere que és vist com l'evolució lògica de l'èpica, de fet, com l'autèntica èpica moderna. En aquest context, pot sobtar l'esforç que Verdaguer va dedicar a la construcció d'una poesia èpica en català. La formació i les idees literàries de Verdaguer, per una banda, i la situació de la literatura catalana en aquella època, per una altra, expliquen la gran dedicació del poeta a la poesia èpica. Verdaguer es va formar en un ambient, el del seminari de Vic i el dels inicis de la Renaixença literària catalana, en què l'interès per l'èpica era molt intens. De fet, sabem que entre les lectures predilectes del nostre poeta hi havia, entre d'altres, l'*Eneida* de Virgili, la *Gerusalemme liberata* de Tasso, el *Paradise lost* de Milton o *Der Messias* de Klopstock. Però Verdaguer, home del seu temps, també coneixia les obres dels autors europeus més contemporanis que, com Goethe, Mistral, W. Scott, Lamartine, V. Hugo o Chateaubriand, havien fet aportacions notables a la revitalització del gènere èpic. I, pel que fa al marc català, hi havia la idea generalitzada que una literatura, si volia comptar entre les literatures nacionals, havia de posseir una epopeia que fos un referent artístic i lingüístic. Abans que Verdaguer, alguns literats romàntics catalans havien intentat, sense èxit, anar per aquesta via. Uns dels teòrics més influents del moment, el catedràtic de la Universitat de Barcelona Manuel Milà Fontanals, havia defensat la idea que l'èpica en aquell moment ja no podia seguir els models clàssics i que s'havia d'adaptar en una mena de gènere èpic més limitat, el poema narratiu de tipus heroic o idíl·lic.

Verdaguer, en els seus inicis literaris, va compondre, seguint Mistral i en la línia de Milà, un poema narratiu llarg (amb més de mil versos), *Amors d'en Jordi i na Guideta*, que va quedar inèdit. En el mateix moment, escriu —seguint, però, els models neoclàssics— una història èpica situada a l'època romana a Vic, *Dos màrtirs de ma pàtria*, publicada el 1865. I entre aquest any i el 1868, intenta, sense sortir-se'n i deixant-la inacabada, de fer una epopeia a l'estil renaixentista, titulada *Colom*, sobre el descobriment d'Amèrica. És en aquesta obra que té el seu origen *L'Atlàntida* (1877), una obra elaborada al llarg de

deu anys, amb la qual seguia els models clàssics, considerats de valor permanent, per bé que amb la introducció d'alguns procediments formals nous, ja usats pels romàntics, com ara la incorporació de poemes autònoms de la línia general o la forma coral en el cant VII. És una epopeia que, com era de rigor, canta els orígens mítics, però en aquest cas els d'una península, la ibèrica, i no els d'una nació concreta. L'èxit nacional i internacional de *L'Atlàntida* va ser esclatant, i així, per als homes de la Renaixença, finalment la restauració de la literatura catalana es consolidava amb una obra sòlida i prestigiosa.

Verdaguer escriví poc després la *Llegenda de Montserrat* (1880), on continuava en certa manera la desintegració de la forma èpica iniciada en l'obra anterior, feta a la manera de les «llegendes romàntiques», en voga a l'època, i centrada en els suposats orígens del monestir d'aquesta muntanya símbol dels catalans. La primera meitat de la dècada del vuitanta és la de la gestació i elaboració del que, per a una part de la crítica, és la seva millor epopeia: *Canigó* (1886). Dedicada a cantar el naixement de la Catalunya cristiana i nacional gràcies a la derrota dels musulmans i de les fades que poblaven aquest cim pirinenc, aquesta obra és un cas singular d'epopeia bastida a base d'un extraordinari conjunt de poemes curts —d'una varietat mètrica impressionant—, independents els uns dels altres, que constitueixen, a la vegada, un sol poema perfectament travat i articulat. En tot cas, amb aquest llibre Verdaguer va arribar al cim de la poesia èpica catalana i es va consolidar com el poeta més important de tot el segle XIX.

La poesia civil

A desgrat que en la poesia verdagueriana la pàtria i la fe estan sempre íntimament entreligades, el fet és que una part de la seva lírica no té, en principi, una intenció religiosa explícita. Aquesta producció, que ha estat qualificada de «poesia civil» (Molas, 1986, p. 265-270), és, tret d'algunes composicions amatòries i humorístiques de l'època juvenil, de temàtica patriòtica, i va ser recollida sobretot en dos llibres, *Pàtria* (1888) i *Aires del Montseny* (1901). El concepte verdaguerià de pàtria remet al sentit més immediat, tradicional i etimològic del mot: la terra dels pares. Una terra, cal no oblidar-ho, que, com assenyala el gran poeta i crític Carles Riba en el pròleg de la seva *Antologia* de Verdaguer de 1922, «era obra i do de Déu.» Cal tenir present, a més, que dins la noció verdagueriana de pàtria s'inclouen tots aquells elements i manifestacions que, a parer seu, conformaven i havien conformat aquesta terra dels pares: el paisatge, la història, els homes, els mites, els costums, la religiositat...

Té especial interès delimitar l'abast territorial de la pàtria verdagueriana. D'entrada, cal constatar que, a un cert nivell, la configuren tots els territoris de parla catalana relacionats històricament. Aquesta identitat catalana és present en tota la producció de Verdaguer, i en determinats poemes del volum *Pàtria* té una expressió inequívoca i rotunda no gaire freqüent entre els seus contemporanis.

S'ha de precisar, tanmateix, que no hi ha cap indicatiu que l'escriptor osonenc anés més enllà de l'afirmació de la unitat lingüística, històrica i cultural i, a la vegada, de l'anhel d'un ressorgiment comú. La ubicació de la poesia civil de Verdaguer se centra en la Plana de Vic i el Principat (aquest inclou la Catalunya francesa) i, de fet, només ateny altres nivells com a contextualització historicocultural (els països de parla catalana o el conjunt de l'antiga Corona d'Aragó) o historicopolítica (és a dir, Espanya, representada per l'aparell de l'Estat i un cert destí comú, sobretot en l'aspecte religiós).

Entre les diverses concrecions temàtiques del sentiment de pàtria de Verdaguer, n'hi ha dues que assoleixen una rellevància especial: la història i l'enyorança. El tema històric, que és omnipresent en la poesia civil verdagueriana, té una gran presència en la poesia juvenil. Com a bon romàntic, dedicà notables poesies a la història medieval catalana, però també s'acostà a la història contemporània amb peces de forta densitat ideològica, com és el cas de dos llargs poemes centrats en la ciutat de Barcelona, la qual és presa com a símbol de tot Catalunya, com és el cas de l'oda «A Barcelona» i de l'elegia «La palmera de Jonqueres». Aquestes dues peces són, d'alguna manera, les dues cares de la Catalunya de la Restauració tal com la veia Verdaguer. Així, «A Barcelona» és el cant optimista de la Catalunya industriosa i florent, la Catalunya burgesa que s'acosta a Europa. «La palmera de Jonqueres», per contra, constitueix el revers de l'oda «A Barcelona». Verdaguer, a qui motivava qualsevol tema, va aprofitar la notícia de la mort, en ser traslladada, de la palmera de l'antic convent de Jonqueres, considerada la més vella de la ciutat, per a escriure una al·legoria aplicada a la destrucció dels edificis religiosos de Barcelona durant els esclats revolucionaris del segle XIX. El poeta atribueix aquesta destrucció a la revolució i al progrés que sols busca la riquesa, i remarca que a sobre dels antics convents i monestirs de la ciutat s'hi han obert places, carrers, teatres i bordells. De totes les composicions curtes aplegades al recull *Pàtria*, «La palmera de Jonqueres» és la que conté una càrrega ideològica més explícita i contundent, la que millor expressa el sentiment elegíac pel món antic que s'esfondrava al compàs dels canvis polítics i socials del Vuit-cents i la preocupació dels sectors catòlics per restaurar el que fos possible del vell ordre i, alhora, per adaptar-se de manera activa als nous temps.

Al costat del tema històric, destaca en l'*opus* verdaguerià l'enyorança, de clara filiació romàntica. Es tracta d'un sentiment que, lligat estretament al record i al somni, es projecta sobre el passat històric de Catalunya —l'època de l'esplendor medieval—, sobre el mateix poeta —la infantesa i la joventut—, sobre el paisatge nadiu —tant d'Osona com del conjunt de Catalunya— o, en to místic, sobre «el paradís celestial». Totes aquestes projeccions, cal remarcar-ho, es barregen i es confonen sovint. A vegades, l'enyorança adopta la direcció mística, i en d'altres en pren una de més patriòtica.

La poesia civil i patriòtica de Verdaguer no s'esgota en

els temes que hem vist. El paisatge, per exemple, és un dels vessants més destacats de la seva producció. De fet, molt romànticament, identifica paisatge i sentiment (de manera especial, els records). També hi ha lloc per a les tradicions, per als oficis seculars en perill d'extinció, per a les figures emblemàtiques de l'Església catalana i per a devocions marianes molt arrelades al país. Verdaguer va representar un salt qualitatiu important dins el gènere de la poesia patriòtica. En general, els poetes romàntics anteriors i coetanis són poc originals, grandiloqüents i encarrats. Verdaguer els va superar a tots, portant els gèneres i les formes a una gran perfecció, i en donà models molt acabats.¹²

La poesia religiosa

Verdaguer, des del moment que va decidir de dedicar-se al sacerdoci, va centrar la seva producció en la temàtica religiosa i va posar la seva activitat al servei de l'Església. La seva producció religiosa és immensa, de to i valor desiguals, i, vehiculada a través de fulls volants, estampes, revistes religioses i plec solts, va gaudir d'una gran difusió entre les masses catòliques. Les necessitats devotes, apologètiques i propagandístiques del catolicisme del moment van fer que Verdaguer escrivís una gran quantitat de poesia per cobrir aquestes necessitats, una poesia que, en general, és la part de la seva producció que s'ha vist més afectada pel pas del temps. La seva poesia religiosa, però, no es limita a aquest vessant més de pietat i de propaganda sovint compost per motivacions immediates (una polèmica, una canonització, una romeria, una devoció nova, una campanya dirigida per la jerarquia...). Hi ha, també, i hi dedicarem una mica d'espai a comentar-los, llibres i poemes més elaborats i de més ambició literària i religiosa.

Després del triomf de *L'Atlàntida*, donà a conèixer *Idil·lis i cants místics* (1879), com si volgués deixar patent que, a més de poeta èpic, era també un escriptor que sabia tocar els diversos accents i gèneres de la poesia religiosa. I, en efecte, per més que alguns crítics hagin afirmat que el vessant místic en Verdaguer és més formal que profund, el fet cert és que els poemes del volum, per bé que influït pel bíblic *Càntic dels càntics*, per Ramon Llull, el Kempis, sant Joan de la Creu o santa Teresa de Jesús, tenen una fesomia mística pròpia i un sentiment místic innegable, diferent, és clar, dels models dels segles anteriors. Marcelino Menéndez Pelayo, el gran crític espanyol de l'època, ja va saber veure-ho i així en deixà constància en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia Espanyola. Encara que no dins la línia mística, són remarcables altres llibres religiosos de la mateixa època, com ara els dos que va escriure el 1880 per animar les celebracions del mil·lenari de Montserrat, la muntanya símbol de Catalunya (*Cançons de Montserrat* i *Llegenda de Montserrat*), o *Caritat* (1885), volum miscel·lani destinat a ajudar els damnificats d'uns grans terratrèmols que hi va haver a Andalusia.

En els anys següents publicà un conjunt de llibres de temàtica religiosa força notables, per bé que en aparença,

pel fet d'estar lligats internament només per un lleu fil argumental, puguin semblar reculls de poemes solts. Es tracta, en tots els casos, d'obres d'una certa densitat ideològica, relacionades a vegades a devocions modernes que l'Església estava impulsant —el cas de la devoció al Sagrat Cor a *Lo somni de Sant Joan* (1887) o la de la Sagrada Família a la trilogia *Jesús Infant* (1890-1893) (Torrents, 2006)— i d'altres vegades a les preocupacions més íntimes del poeta —*Sant Francesc* (1895)—. D'aquestes preocupacions i dels temps dramàtics que li tocaren viure a mitjan anys noranta, sorgeix una nova poesia religiosa, del més alt interès, en què de la contemplació estàtica passà a expressar dinàmicament les seves tensions íntimes que sols troben consol en la transcendència de l'amor diví. D'aquests llibres destaquen *Roser de tot l'any* (1894), *Flors del Calvari* (1896) —el més dramàtic, fruit del seu drama personal, subtítulat significativament *Llibre de consols*—, *Flors de Maria* (1902) i els pòstums *Al cel* (1903), *Eucarístiques* (1904) i *Perles del «Llibre d'Amic e Amat» de Ramon Llull* (1908).

L'obra en prosa i les traduccions

La producció en prosa de Verdaguer, tot i no tenir l'extensió de la poètica, té una altíssima qualitat literària, alhora que va representar un gran paper en la consolidació del català literari de l'època. Aquesta producció, iniciada ja en l'època juvenil, però que no va desplegar-se de manera plena i pública fins a finals dels anys vuitanta, presenta quatre direccions essencials: a) el reportatge i el llibre de viatges, b) la prosa periodística, c) la prosa folklòrica i de ficció, i d) la prosa íntima.

Pel que fa a la primera, sortida en part al principi en publicacions periòdiques, es recollí a *Excursions i viatges* (1887) (Garolera, 1995 i 1998),¹³ on aplegà sobretot els viatges pel centre i el nord d'Europa, per la costa magribina i, singularment, pel Pirineu, i a *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889), a l'estil de molts llibres sobre el tema escrits durant el segle XIX i que recorda en el nostre cas dues grans obres romàntiques: *l'itinéraire de Paris à Jérusalem*, de Chateaubriand, i el *Voyage en Orient*, de Lamartine.

Quant a la segona, inclou sobretot els articles *En defensa pròpia*, que, com ja hem assenyalat, va donar a conèixer en dues etapes, el 1895 i el 1897, i on es mostra com un hàbil polemista que sap combinar amb gran efectivitat el to humil amb el sarcasme. Aquests articles, com ha assenyalat Joaquim Molas, van «produir una autèntica revolució en el camp de la prosa literària» (Molas, 1986, p. 289). Igualment, cal destacar els articles de base més o menys real que constitueixen veritables creacions literàries.

Per la seva banda, la prosa folklòrica integra rondalles recollides directament de la tradició oral i reelaborades d'alguna manera per ell, tradicions i aforismes.¹⁴ Finalment, els escrits de caire íntim com els autopròlegs que contenen molts dels seus llibres, la correspondència (amb veritables peces literàries) i alguns discursos i pròlegs a lli-

bres d'altri acaben de conformar una producció prosística del més alt interès i de remarcable importància en l'evolució de la prosa literària catalana moderna.

A l'últim, cal fer esment de les traduccions fetes per Verdaguer. Fou aquest el camp que menys conreà. I, això no obstant, hi deixà algunes mostres rellevants, com la traducció de la part de la passió dels quatre Evangelis canònics, la versió en prosa del llibre en vers *Nerto*, de Frederic Mistral, i, sobretot, la seva versió recreació del bíblic *Càntic dels càntics*.

LA DIFUSIÓ INTERNACIONAL DE VERDAGUER

Entre els mèrits reconeguts de manera unànime a Jacint Verdaguer, hi ha el d'haver consolidat el moviment de la Renaixença i el d'haver salvat la llengua literària en un moment crucial de la història catalana. Sol menystenir-se'n, en canvi, un altre que, lligat als anteriors, va tenir una gran importància en el darrer terç del segle XIX. Es tracta del fet que Verdaguer, amb la notable difusió internacional que va obtenir la seva obra, va donar fe de vida d'una literatura que feia centúries que havia deixat d'existir per als europeus. En aquest sentit, el triomf de *L'Atlàntida* el 1877, premiada als Jocs Florals de Barcelona, fou més que el seu triomf personal, perquè ho era també de tot el moviment renaixentista, que assolía ara una fita emblemàtica. Per als catalans, *L'Atlàntida* va esdevenir un motiu d'orgull nacional —fins i tot per als qui no l'havien llegit—, afermat amb la seva traducció a diverses llengües europees i amb el reconeixement de la seva vàlua per part de la crítica dins i fora de Catalunya.

De Verdaguer, se n'han traduït tretze obres a una desena d'idiomes europeus: castellà, francès, occità, alemany, txec, portuguès, gallec, italià, llatí... En conjunt, gairebé se n'han fet un centenar d'edicions, la meitat aproximadament al castellà. I encara, si tinguéssim en compte les versions parcials o de peces soltes, allargariem la llista de llengües fins a la vintena (Llanas i Pinyol, 2004).¹⁵ Propugnat d'una banda com a model d'escriptor catòlic, i, d'una altra, molt romànticament, com l'encarnació del Poeta (amb majúscules) per alguns dels escriptors d'altres literatures renaixents i no estatals, va aconseguir una difusió àmplia, que, en part, va quedar estroncada arran dels seus conflictes amb la jerarquia eclesiàstica a mitjan anys noranta. Així i tot, dels seus llibres se n'han fet molt probablement més traduccions —i a més llengües— que de cap altre autor català al llarg de la història. Les traduccions de Verdaguer són les primeres després de l'edat mitjana, amb l'excepció de les grans obres lul·lianes i de la novel·la *Tirant lo Blanc*. És un aspecte, com dèiem al començament, que sovint se sol oblidar en valorar l'obra verdagueriana i que, tanmateix, va tenir una gran importància en el seu moment. Recentment, s'ha publicat la primera antologia global de la poesia verdagueriana en anglès, amb un estudi introductor i notes, i adreçada a un públic culte.¹⁶

ELS ESTUDIS DE L'OBRA VERDAGUERIANA

De la crítica vuitcentista coetània fins al final del franquisme

La producció de Verdaguer va rebre, en vida seva, una gran atenció dels crítics literaris. Cal recordar, de tota manera, que a la universitat catalana i espanyola de l'època rarament s'estudiaven, ni que fos de passada, autors vius. Això no vol dir, però, que algunes figures rellevants de l'ensenyament universitari, com ara Manuel Milà Fontanals, Marcelino Menéndez Pelayo o Leopoldo Alas *Clarín*, que actuaven també com a crítics, no s'interessin —i molt en el cas de Milà i de Menéndez— per l'obra de Verdaguer. S'ha de remarcar que, en general, la crítica coetània més destacada —Joan Sardà, Josep Yxart, Teodor Llorente, Francesc Miquel Badia, Luis Alfonso— va seguir sempre de prop la producció del poeta.

En els anys posteriors a la seva mort (ocorreguda el 1902), l'interès de la crítica va disminuir molt, sobretot a causa dels canvis de gust estètic. En els anys vint i trenta, amb l'edició de les obres completes ja esmentades, va tornar una certa atenció a l'obra del poeta, valorat ara sobretot com a prosista (la retòrica romàntica de la seva poesia no encaixava amb els principis de la crítica militant del moment). Es van publicar algunes antologies (tant de prosa com de poesia), però, sobretot, es va focalitzar l'interès en la peripècia biogràfica de Verdaguer i, no cal dir-ho, en els aspectes més dramàtics i fins escabrosos de la seva vida. I, cal remarcar-ho, va continuar absent de l'ensenyament, sobretot de l'universitari, tot i que va tenir alguna presència, en els pocs anys en què Catalunya va tenir alguna autonomia política, en les lectures escolars dels nivells preuniversitaris.

La dictadura franquista instal·lada arran de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) —que, com és sabut, fou en bona part una contesa contra Catalunya— va ser especialment combativa contra la llengua i la cultura catalanes. Verdaguer, però, per la seva condició de sacerdot i de cantor d'algunes glòries o esdeveniments espanyols, fou un dels escassos autors tolerats i que van poder-se publicar en els primers anys de la dictadura. Això sí, fou obligat editar-lo en ortografia del segle XIX, com una forma de destacar-ne el caràcter arcaic (i, doncs, per això admissible) i d'atacar la normativització lingüística que s'havia realitzat en el català en l'època de preguerra. El centenari del naixement (1945) fou utilitzat pel règim franquista per tal de guanyar-se alguna simpatia entre els catalans, amb la publicació d'alguns títols sobre el poeta, en general d'escàs o nul valor científic. En els anys següents, sobretot arran de la commemoració de 1952 (cinquantenari de la mort), la producció sobre Verdaguer va continuar centrada en la biografia, per bé que va donar títols d'interès com els llibres publicats per Jesús Pabón, M. Monjas, J. Miracle o S. Juan Arbó. En aquests anys, també alguns escriptors, com el ja citat Carles Riba, Josep M. de Sagarra, J. V. Foix o Marià Manent, van fer aportacions valuoses a la recuperació, en aquest cas, de l'escriptor més que no del personatge.

L'inici de l'estudi rigorós, fet amb criteris acadèmics, de l'obra verdagueriana es deu a l'editor i erudit Josep Maria de Casacuberta, que publicà diversos estudis en revistes especialitzades i que, sobretot, fou el creador el 1953 dins l'editorial Barcino de Barcelona d'una «Biblioteca Verdagueriana» que ha continuat fins avui i dins la qual s'han publicat estudis, edicions crítiques i onze volums de l'epistolari de i a Verdaguer (publicat per Casacuberta mateix en col·laboració amb Joan Torrent Fàbregas). De fet, aquesta col·lecció ha constituït una base essencial per als estudis posteriors sobre el nostre escriptor.

Dels anys setanta a l'actualitat

Als inicis dels anys setanta, el franquisme va permetre que les dues universitats catalanes amb estudis de filologia, la de Barcelona i l'Autònoma de Barcelona, oferissin programes oficials en els quals entressin la llengua i la literatura catalanes. Els altres nivells educatius, tanmateix, van continuar tancats a la presència del català. En aquest moment, Verdaguer comença a tenir una presència normal dins les assignatures de literatura catalana, per bé que encara és vist per alguns sectors universitaris com un autor diguem-ne «poc interessant» per una mena de prejudici en el qual es barrejaven el fet de ser un capellà, un romàntic, un escriptor utilitzat pel franquisme i, fins i tot, per la popularitat de què gaudia encara entre una part del poble. No fou, però, fins als anys vuitanta que la situació va tendir a normalitzar-se.

D'una banda, mort el dictador Franco i restablerta la democràcia, el català va tornar al primer i al segon ensenyament. Això va comportar una expansió dels estudis de filologia catalana, bàsics per a la recuperació de l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes. També, la necessitat creixent de posar a l'abast dels escolars edicions dels autors catalans més rellevants, entre els quals, naturalment, Verdaguer.

D'una altra banda, comencen a caure aquells prejudicis a què al·ludíem més amunt, i finalment Verdaguer comença a ser estudiat també en els programes de doctorat i, doncs, a ser objecte de tesis de llicenciatura i de tesis doctorals. En aquesta recuperació té, des de començaments dels anys vuitanta, un paper cabdal la figura del catedràtic Joaquim Molas Batllori (ho fou primer a la Universitat Autònoma de Barcelona i després a la Universitat de Barcelona), que va impartir cursos de doctorat, va promoure i dirigir tesis, va programar edicions verdaguerianes i va dur a terme el primer gran estudi de síntesi sobre l'escriptor, la monografia *Jacint Verdaguer*. En paral·lel, i des d'una universitat en formació en aquell moment, els Estudis Universitaris de Vic (avui Universitat de Vic), a la ciutat on es va formar Verdaguer, situada a una setantena de quilòmetres de Barcelona, Ricard Torrents, el millor biògraf actual del poeta, amb el concurs d'estudiosos destacats com Segimon Serrallonga o Pere Farrés (i amb el suport de Joaquim Molas), posà en marxa el primer col·loqui sobre Verdaguer (1986), de caràcter universitari i dedicat a l'obra èpica verdagueriana. Aquest congrés va

donar a conèixer nous especialistes sobre Verdaguer, a qui devem molts dels estudis i edicions publicats en els darrers trenta anys: Isidor Cònsul, Pere Farrés, Narcís Garolera, Josep Paré, Ramon Pinyol, Joan Requesens, Pere Tió... En els col·loquis següents (que enguany arriben a la setena edició), centrats en l'estudi de diverses facetes de l'obra verdagueriana (la prosa periodística, la poesia patriòtica, Verdaguer i el segle romàntic, l'obra dels darrers deu anys, la llengua, la retòrica i la poètica), s'ha eixamplat de manera notòria el coneixement de l'obra verdagueriana, tant en l'aspecte qualitatiu com quantitatiu. A més, ha permès que hagin sorgit nous especialistes (Maria Carme Bernal, Francesc Codina, Maria Lluïsa Plans, Llorenç Soldevila, Maria Àngels Verdaguer...) i que noms destacats de la filologia catalana contemporània hagin dedicat també estudis notables a Verdaguer (Jaume Aulet, Rosa Cabré, Jordi Castellanos, Francesc Cortès, Josep M. Domingo, Carola Duran, Manuel Jorba, Jordi Malé, Josep Massot Muntaner, Josep Murgades, Albert Rossich, Antònia Tayadella, Xavier Vall, Pep Vila...). De tots els col·loquis, n'hi ha les actes publicades dins l'*Anuari Verdaguer*.

A banda dels col·loquis, Joaquim Molas i Ricard Torrents impulsaren la creació de la Societat Verdaguer, a l'estil d'altres societats centrades en grans escriptors europeus o nord-americans. Es tracta d'una corporació acadèmica, de nombre limitat de membres (provinents d'una quinzena d'universitats i de diverses corporacions acadèmiques), que té, entre altres objectius, l'edició crítica de l'obra verdagueriana (feta conjuntament amb Eumo Editorial, de Vic), l'organització dels col·loquis Verdaguer, la publicació d'estudis sobre el nostre escriptor o, en general, sobre el segle XIX, i l'edició de l'*Anuari Verdaguer*.

L'*Anuari Verdaguer*, aparegut per primera vegada el 1986, ha arribat ja a la quinzena de números. Dedicat de primer de manera exclusiva als estudis verdaguerians, des del 2004 ha ampliat el seu abast, com explicita el seu subtítol actual: *Revista d'estudis literaris del segle XIX*. Compta, com és habitual en aquest tipus de publicació científica, amb un comitè científic i un consell de redacció constituït per professors de diverses universitats, una estructura interna fixa i resums en anglès. Actualment és editat per Eumo Editorial, la Societat Verdaguer i la Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic. Es tracta, sens dubte, de la revista filològica catalana dedicada al segle XIX més prestigiosa i conté el corpus d'estudis verdaguerians més complet i actualitzat. Editada en format paper i en format electrònic, la col·lecció completa (excepte el darrer número) és accessible de manera gratuïta a través d'internet.

En el moment present, els estudis sobre Verdaguer viuen un moment dolç, fruit del treball dut a terme en els darrers trenta anys des de les universitats catalanes (on avui estan en curs d'elaboració diverses tesis, i a la de Vic hi ha una línia de recerca concreta dedicada al poeta), des de la Societat Verdaguer (en especial, amb els col·loquis) i des de l'*Anuari Verdaguer*. A la bibliografia de tipus cien-

tífic sobre Verdaguer, s'hi ha d'afegir la constant publicació de textos i antologies de caire divulgatiu o escolar, així com un flux ininterromput de llibres i llibrets sobre Verdaguer, de caire no acadèmic i que donen idea de la dimensió popular de què gaudeix encara l'escriptor català, que fins i tot ha donat una simbiosi poeta-poble que ha convertit algunes de les seves composicions —com «L'emigrant», «El noi de la mare» o «El virolai»— en obres conegudes de tothom, però sovint cantades ignorant-ne l'autor. D'aquesta popularitat dona fe, encara, l'enorme quantitat de partitures musicals que s'han fet sobre les seves poesies i que sobrepassen el miler. A més, centenars de carrers a Catalunya porten el seu nom i són dotzenes els monuments públics que se li han dedicat.

BIBLIOGRAFIA SOBRE VERDAGUER

LLIBRES

- ALTÉS, Francesc Xavier (2002). *Jacint Verdaguer i Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ARIMANY, Miquel (1986). *Aspectes de nova observació en l'obra poètica de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Arimany.
- BONET, Joan (1984). «El sacerdot poeta Jacint Verdaguer». A: *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 471-587.
- CARDONA, Osvald (1986). *Els goigs i els càntics de Jacint Verdaguer*. Barcelona, Barcino.
- CASACUBERTA, Josep M. de (1986). *Estudis sobre Verdaguer*. Vic: Eumo; Barcelona: Barcino: Institut d'Estudis Catalans.
- CASACUBERTA, Josep M. de; TORRENT, Joan (1959-1993). *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Barcelona, Barcino. 11 v. [De gran interès per a l'estudi de la vida i de l'obra verdaguerianes, amb una riquíssima anotació]
- CODINA, Francesc [et. al.] (2002). *Verdaguer. Un geni poètic. Catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de la mort de Jacint Verdaguer (1902-2002)*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya. [N'hi ha versió castellana]
- CONDEMINAS, Maria (1978). *La gènesi de «L'Atlàntida»*. Barcelona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona: Curial.
- CÒNSUL, Isidor (1986). *Jacint Verdaguer. Història, crítica i poesia*. Sant Boi de Llobregat: Edicions del Mall.
- (2003). *Perfils de Verdaguer*. Barcelona: Proa.
- GAROLERA, Narcís (1995). *Sobre Verdaguer. Biografia, literatura, llengua*. Barcelona: Empúries.
- (1998). *L'escriptura itinerant. Verdaguer, Pla i la literatura de viatges*. Lleida: Pagès.
- (2004). *Jacint Verdaguer: textos, comentaris, notes*. Lleida: Pagès.
- GUILLEUMAS, Rosalia (1953). *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino. [2a edició: 1988]
- JUAN ARBÓ, Sebastià (1952). *Verdaguer. El poeta, el sacerdot i el món*. Barcelona: Aedos.
- LLANAS, Manuel; PINYOL, Ramon (2004). «Les traduccions no castellanes de l'obra de Verdaguer, Guimerà i Oller fins a 1939». A: TRENCH, Eliseu; ROSER, Montserrat [ed.]. *Col·loqui europeu d'estudis catalans*. Vol. I. Montpeller: Centre d'Études et de Recherches Catalanes. Université Paul Valéry: Association Française des Catalanistes, p. 69-94.
- MIRACLE, Josep (1952). *Verdaguer amb la lira i el calze*. Barcelona: Aymà.
- (1987). *Verdaguerianes*. Barcelona: Claret.
- (1989). *Estudis sobre Jacint Verdaguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOLAS, Joaquim (1986). «Jacint Verdaguer». A: RIQUER, Martí de; COMAS, Antoni; MOLAS, Joaquim [dir.]. *Història de la literatura catalana*. Vol. 7. Barcelona: Ariel, p. 223-289.
- MONJAS, Manuel (1952). *Documentos inédits acerca de Mossèn Jacinto Verdaguer*. 3a ed. Madrid: Editora Nacional.
- MONTOLIU, Manuel de (1962). *La Renaixença i els Jocs Florals. Verdaguer*. Barcelona: Alpha.
- PABÓN, Jesús (1954). *El drama de Mossèn Jacinto*. Barcelona: Alpha.
- PEREJAUME (1998). *Oïsmo. Una escriptura natural a partir dels croquis pirinencs de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Proa.
- PEREÑA, Josep (1955). *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino.
- PRENAFETA, Jordi [ed.] (2004). *Tornau-me a la terra. Noves perspectives sobre Verdaguer*. Lleida: Àgora Literària dels Països Catalans.
- REQUESENS, Joan (1996). *Estudis verdaguerians de Jaume Collell*. Barcelona: Barcino.
- [ed.] (2003). *Jacint Verdaguer, poeta i prevere*. Barcelona: Cruïlla.
- TORRENT i FÀBREGAS, Joan (1977). *Jacint Verdaguer. Resum biogràfic*. Barcelona: Barcino.
- (1989). *Mossèn Cinto a la Gleva. La gestació del drama verdaguerià*. Barcelona: Barcino.
- TORRENTS, Ricard (1995a). *A la claror de Verdaguer. Nous estudis i aproximacions*. Vic: Eumo / Universitat de Vic.
- (1995b). *Verdaguer. Estudis i aproximacions*. Vic: Eumo.
- (2002). *Verdaguer. Un poeta per a un poble*. 3a ed. Vic: Eumo: Universitat de Vic.
- (2006). *Art, poder i religió. La Sagrada Família en Verdaguer i en Gaudí*. Barcelona: Proa.
- VALLS, Miquela (2002). *Jacint Verdaguer i la Catalunya Nord*. Perpinyà: Terra Nostra; Barcelona: Galerada.
- VERDAGUER, Maria Àngels (2002a). *Jacint Verdaguer i els Jocs Florals de Barcelona*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat.

REVISTES

Anuari Verdaguer. Revista filològica de la Societat Verdaguer, editada en col·laboració amb Eumo Editorial i la Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris de la Universitat de Vic. 14 volums (des de 1986). [S'hi recullen, també, les actes dels sis col·loquis sobre Verdaguer celebrats fins al 2005]

De Mossèn Cinto a Verdaguer. Dossier de la revista *L'Avenç* (Barcelona), núm. 270 (juny de 2002).

En el centenari de la mort de Verdaguer. Dossier de la revista *Serra d'Or* (Montserrat), núm. 506 (febrer de 2002).

Jacint Verdaguer en el centenari de L'Atlàntida (1997). Barcelona: Nadala de la Fundació Carulla-Font.

Verdaguer (2002b). Monogràfic de la revista *Nexus* (Barcelona), núm. 29 (desembre de 2002).

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] «Cinto» és l'hipocorístic popular de Jacint. A Catalunya, el tractament «mossèn» és el propi dels sacerdots seculars, equivalent al *padre* del castellà o l'italià, a l'*abbé* del francès o al *father* de l'anglès.
- [2] El Romanticisme a Catalunya, com al conjunt d'Espanya i com va passar a molts altres llocs d'Europa (cf. Paul VAN TIEGHEM. *Le romantisme dans la littérature européenne*. Albin Michel, París 1969, p. 459-461), és d'aparició tardana i, de fet, és present des de la dècada dels vint fins a la dels vuitanta del segle XIX.
- [3] El Modernisme, equivalent català en l'aspecte artístic de corrents com l'*Art Nouveau*, el *Jugendstil*, el *Modern Style*, l'*Style Liberty* o el *Sezessionstil*, fou un ampli corrent cultural que imperà a Catalunya entre la darrera dècada del segle XIX i la primera del XX (vegeu la nota 5).
- [4] Les guerres carlines, originades per l'escissió dinàstica dels Borbó a la mort de Ferran VII, van ser tres: la primera va durar de 1833 a 1840; la segona, de 1846 a 1849, i la darrera, de 1872 a 1876. Totes tres van afectar força Catalunya.
- [5] Els Jocs Florals de Barcelona, creats el 1859, certamen literari anual, foren una de les plataformes principals de difusió i consolidació de la Renaixença (vegeu la nota següent) i pas obligat per a qualsevol escriptor que volgués donar-se a conèixer dins la literatura catalana renaixent.
- [6] El moviment politicocultural anomenat Renaixença es desplegà al llarg de la segona meitat del segle XIX a Catalunya amb l'objectiu de recuperar la llengua i la literatura catalanes, marginades de la vida pública des de la instauració borbònica a Espanya a començaments del segle XVIII. Als objectius culturals, se n'hi anaren sumant amb el temps d'altres de tipus polític i social, i alguns sectors passaren del regionalisme al nacionalisme. Els literats van tenir-hi un paper decisiu, primer els romàntics, als quals se sumaren, en el darrer terç del segle, d'altres que seguïen l'estètica realista o naturalista. El moviment es va anar diluint cap a final del segle XIX, coincidint amb l'eclosió del Modernisme.
- [7] Cf. la nota 4.
- [8] La Restauració borbònica començà el 1874 amb l'entronització d'Alfons XII i se sol considerar que arribà fins a la majoria d'edat del seu fill Alfons XIII (1902), per bé alguns historiadors consideren que no s'acabà fins a la fi del regnat d'aquest (1931). La Restauració succeí l'anomenat Sexenni revolucionari (1868-1874), període convuls en què hi hagué primer el derrocament dels Borbó, la instauració d'una nova dinastia (Amadeu I de Savoia) i, finalment, la Primera República (1873-1874).
- [9] Ens referim no sols al temple de Gaudí, sinó també a tot el moviment de devoció catòlica vers la Sagrada Família, concretat també en multitud de publicacions i al qual Verdaguer contribuï sobretot amb la trilogia *Jesús infant*.
- [10] *Dos màrtirs de ma pàtria o siga Llucià i Marcià*, a cura de Ricard Torrents, 1995 (OCESV, 1); *L'Atlàntida*, a cura de Pere Farrés (OCESV, 2), 2002; *Montserrat I: Llegendari, cançons, odes*, a cura de Maur M. Boix i Ramon Pinyol (OCESV, 4, tom 1), 2004; *Montserrat II: Llegenda de Montserrat*, a cura de Maur M. Boix (OCESV, 4, tom 2), 1997 [2a edició: 2004]; *Pàtria*, a cura de Ramon Pinyol (OCESV, 9), 2002; *Sant Francesc*, a cura d'Isidor Cònsul (OCESV, 15), 2001, i *Barcelona. Textos per a un llibre*, a cura de Francesc Codina (OCESV, 38), 2006.
- [11] Són els títols següents, tots publicats a Barcelona, si no es diu el contrari: *Aires del Montseny*, Edicions de 1984, 2002; *Al cel*, Columna, 2003; *L'Atlàntida*, Quaderns Crema, 2002; *Canigó*, Quaderns Crema, 1995; *En defensa pròpia*, Tusquets, 2002; *Flors del Calvari*, Columna, 1995; *Idil·lis i cants místics*, Columna, 2005; *Jovenívoles: poesies amatòries de joventut*, Cabrera de Mar, Galerada, 2006; *Montserrat. Llegendari, cançons, odes*, Edicions de 1984, 2003, i *Pàtria*, Edicions de 1984, 2002. Citem només per la primera edició, tot i que d'alguns d'aquests títols n'hi ha reedicions.
- [12] Per al conjunt de la poesia patriòtica, cf. Ramon Pinyol. «La poesia patriòtica de Verdaguer. Una aproximació». A: PRENAFETA, 2004, p. 59-78, i l'«Estudi introductori» a la seva edició de *Pàtria* (2002) citada a la nota 10.
- [13] Narcís Garolera dedicà la seva tesi doctoral a l'edició crítica i l'estudi d'aquest recull, que ha estat publicada amb el títol *Excursions i viatges*, 3 vol., Barcino, Barcelona 1991-1992 (Biblioteca Verdagueriana, 18, 19 i 21). L'edició és feta en ortografia de l'època, amb lleus adaptacions a la normativa actual.
- [14] La literatura rondallística té una edició crítica: Ja-

cint VERDAGUER. *Rondalles*, ed. a cura d'Andreu Bosch i Rodoreda, Barcino, Barcelona 1992 (Biblioteca Verdagueriana, 20). També publicada, com l'obra de la nota anterior, en ortografia de l'època amb petites regularitzacions.

- [15] Cf. també Ramon PINYOL. «La difusió internacional de Verdaguer». A: Verdaguer, 2002a, p. 66-78 (n'hi versions espanyola i anglesa), i Ramon PINYOL

i Pere QUER. «Les traduccions al castellà de les obres de Verdaguer». A: *Anuari Verdaguer 2002*, p. 369-381.

- [16] *Selected Poems of Jacint Verdaguer*, edició bilingüe, editada i traduïda del català per Ronald Puppo, amb una introducció de Ramon Pinyol i Torrents, The University of Chicago Press, Chicago i Londres 2007.

NOTA BIOGRÀFICA

Ramon Pinyol i Torrents és doctor en Filologia Catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona. Actualment és professor de la Universitat de Vic, on dirigeix la Càtedra Verdaguer d'Estudis Literaris. És vicepresident de la Societat Verdaguer i membre del Consell de redacció de l'*Anuari Verdaguer*. Autor de nombrosos estudis sobre literatura catalana contemporània, s'ha especialitzat en Verdaguer i en la història de la traducció a Catalunya.